

Kapitola 3

TRABANT
JEN TĚŽKO PŘEDJEDE
MERCEDES

Německo se nedobrovolně stalo dějištěm experimentu, ve kterém mělo být rozhodnuto, zda je pro lidi lepší více vlády nebo více trhu. Na výsledek se čekalo více než čtyřicet let. Začalo to koncem druhé světové války a okupací Německa čtyřmi vítěznými mocnostmi: Sovětským svazem, USA, Velkou Británií a Francií. A skončilo to rozpadem NDR a znovusjednocením Německa v letech 1989–1990.

Po válce bylo Německo rozděleno na zóny spravované armádami čtyř vítězných mocností: na sovětskou okupační zónu (SBZ) a západní zóny, které byly kontrolovány Velkou Británií, Francií a USA (tzv. Trizónie). V letech 1947–1948 se tři západní zóny sloučily. Válečné spojenecké bombardování zničilo 15 procent průmyslových kapacit v sovětské zóně – výrazně méně než v západních zónách.¹⁸⁷ Nicméně v rámci poválečných reparací, náhrad za škody způsobené v důsledku války, Sověti řadu průmyslových objektů prostě rozmontovali a odvezli.

To, že Německo mělo zůstat rozdělené na dva státy po mnoho desetiletí, nebylo rozhodnuto již od počátku, došlo k tomu důsledkem „studené války“ mezi Sovětským svazem a západními mocnostmi, která začala bezprostředně po druhé světové válce.

Socialistické plánované hospodářství v NDR

V sovětské zóně brzy sehrála rozhodující roli komunistická strana (KPD). Za přispění Sovětů došlo brzy ke sjednocení komunistické a sociálnědemokratické (SPD) strany a vznikla Jednotná socialistická strana Německa (SED). To, co KPD slibovala ve svém prohlášení z června 1945 krátce po skončení války, znělo, na komunisty, překvapivě umírněně. KPD garantovala „nerušený rozvoj volného obchodu a soukromé podnikatelské iniciativy na základě soukromého vlastnictví“ a tvrdila, že věří, „že vnucovat způsob sovětského systému Německu by byl špatný“.¹⁸⁸ Ale přesně to se mělo odehrát v následujících letech.

Začalo to pozemkovou reformou, při které byli bez náhrady vyvlastněni nejen bývalí přední národní socialisté, ale i vlastníci půdy s více než 100 hektary. Zemědělská půda byla rozdělena na malé parcely a přerozdělena mezi drobné

zemědělce. Rozbíjení velkostatků bylo ospravedlňováno jako opatření procesu „denacifikace“ s tím, že vyhnanci a uprchlíci z východních oblastí, v NDR také nazývaní „přesídlenci“, potřebují získat obživu. Dvě třetiny vyvlastněné půdy byly rozděleny mezi jednotlivé příjemce do roku 1950.

Zestátnění německého průmyslu proběhlo v několika fázích. Proces znárodnování začal v SBZ pod heslem „boje proti fašismu“. Podle komunistické teorie byl kapitalismus příčinou fašismu (fašismus komunisty nazývaný též nacionální socialismus), takže jediný způsob, jak vykořenit fašismus, bylo zbavit se kapitalismu. SED proto dala jasně najevo, že při vyvlastňování nejde o to, zda někoho zatěžuje spolupráce s nacionálně socialistickým režimem, ale že jde o „třídní otázku“.¹⁸⁹

Koncem roku 1948 tvořily státní průmyslové podniky 60 % východoněmecké produkce, v roce 1955 již 80%. Dosud existující soukromé společnosti byly znevýhodňovány, například při centrálním přidělování materiálu, a těžce šikanovány.¹⁹⁰ Podnikatelský potenciál byl tak potlačen. Do roku 1953 přesídlilo více než 4 000 průmyslových podniků svá sídla na Západ, tj. každý sedmý východoněmecký podnik. Společně s nimi odcházeli nejen podnikatelé, ale i vedoucí pracovníci a specialisté.¹⁹¹

V zestátněných podnicích byli vyměněni vedoucí pracovníci a podle hesla „továrny dělníkům“ nahrazeni pracovníky neodbornými, ale kádrově vhodnými. V Sasku v polovině roku 1948 více než polovinu manažerů státních podniků tvořili bývalí dělníci a 80 % z nich mělo pouze základní vzdělání.¹⁹² V podnicích se procesy nastavily v duchu „plánování“, vznikaly úřady nezbytné pro zvládnutí záplavy vyhlášek, prováděcích směrnic, příkazů, notifikací, statistik, plánovacích specifikací výroby, financí a investic. Každý státní podnik musel podávat na složitých formulářích až 65 výkazů měsíčně nejvyššímu hospodářskému úřadu, ministerstvům, zemské státní správě, cenovému úřadu a dalším státním orgánům.¹⁹³

Stejně jako v Sovětském svazu byla ekonomika v sovětské zóně řízena plánem. Fritz Selbmann, jeden z předních komunistických ekonomů, to vyjádřil

takto: „Plánovaná ekonomika [je] tam, kde je výroba regulována od shora dolů, plány od začátku do konce, kde každý ekonomický proces, obstarávání surovin, doprava, zpracování v továrně, regulace odbytu, je předem určen plány.“¹⁹⁴

Ceny, které v tržní ekonomice určuje nabídka a poptávka, nyní určoval stát. Z politických důvodů bylo nezbytné, aby zejména ceny potravin a věcí běžné spotřeby byly nízké, často i nižší než samotné náklady na jejich výrobu, nebo dokonce ceny surového materiálu. Slovo „plán“ se stalo zaklínadlem. Už malé děti se v pionýru učily zazpívat píseň k oslavě plánovaného hospodářství:

*„Milý pláne, milý pláne, co jsi pro nás udělal?
Boty a oblečení vám přineseme, tmavé pečivo z bílé mouky,
to jsem udělal.
Milý pláne, milý pláne, neudělal jsi víc?
Kamkoli se podíváš, domy, školy postavené,
to jsem udělal.
Milý pláne, milý pláne a kde je železnice?
Vlaky sviští tam a zpět, posílám lodě přes moře,
to jsem udělal.
Milý pláne, milý pláne, co ještě pro nás chceš udělat?
Více uhlí, oceli a rudy a šťastné srdce pro vás -
to chci ještě vykonat.
Milý pláne, můžeme ti s tím pomoci?
Pro mír se uč a sleduj,
mír dělá každého šťastným. Ano, to chceme!“¹⁹⁵*

Dne 7. října 1949, několik měsíců po vzniku Spolkové republiky Německo, vzniká v sovětské okupační zóně Německá demokratická republika (NDR). Ekonomika v NDR se zotavovala jen pomalu. V roce 1950 byla soukromá spotřeba obyvatel NDR na hlavu mezi třetinou a polovinou úrovně z roku 1936. NDR také rychle

zaostávala oproti Spolkové republice. V roce 1952 představovalo HDP na hlavu v NDR 50–75 % toho co v západním Německu.¹⁹⁶

Na základě požadavku sovětského diktátora J. V. Stalina v rozhovoru s představiteli SED v dubnu 1952 došlo i v NDR ke vzniku zemědělských družstev,¹⁹⁷ v NDR začala kolektivizace zemědělství. Nově založená zemědělská výrobní družstva (LPG) dostala přednost před samostatnými zemědělci v souladu s heslem hlavy státu NDR Waltera Ulbrichta: „*Nejdříve přichází výrobní družstvo, pak zase výrobní družstvo a teprve potom malí a střední zemědělci.*“¹⁹⁸ Mnoho zemědělců, trpících pod rostoucím nátlakem, raději uprchlo na Západ.

Vláda použila fiskální politiku jako nástroje pro dokončení procesu znárodnění, maximálně se zvýšil tlak na soukromé obchodníky v obchodě a průmyslu. Z ročního zisku 100 000 a více marek (východních) byla daňová sazba 78,5 %, od 500 000 marek (východních) rostla daňová sazba k 90%.¹⁹⁹

Není divu, že z východního do západního Německa prchalo stále více lidí, zejména zemědělců, řemeslníků a podnikatelů. Od roku 1950 do roku 1952 opustilo NDR měsíčně v průměru 15 000 lidí a v první polovině roku 1953 tento počet vzrostl na 37 500 měsíčně.²⁰⁰ To NDR ekonomicky tvrdě zasáhlo. Vláda na to reagovala navyšováním pracovních norem v klíčových oblastech výroby, prohlubovala se však nespokojenost zejména dělnické části obyvatelstva, která nakonec vyústila v lidové povstání 17. června 1953. Demonstrovaly statisíce lidí, dělníci vstoupili do stávků. Vzpouře však rozdrtily sovětské tanky. Podle různých zdrojů se počet obětí pohyboval mezi číslem 51 a stovkou obyvatel.²⁰¹

Stranické noviny SED *Neues Deutschland* označily tyto dělnické stávků a demonstrace za „fašistickou provokaci zahraničních agentů“: „*Američtí agenti, působící v Západním Německu, na základě pokynů Washingtonu pracují na plánech války a občanské války.*“²⁰² Diktatury, které nechtějí připustit, že v jejich vlastní zemi existuje odpor a nesouhlas, vždy obviňují „zahraniční špiony“. Bylo tomu tak již ve stalinském Sovětském svazu a lze to pozorovat v diktátorských systémech dodnes.